vlastně celé družstvo. Nemusím ani připomínati, že volby vypadnou vždy tak, jak konference místních výborů členstvu doporučí, a na věci by se pranic nezměnilo, kdyby je sama vykonala.

Rozumí se, že ani sbory zastupitelskými nebude zabráněno všem bolestem, jež vyplývají z »duše davu«, ale rozhodně bude jimi družstevní velkopodnik postaven na pevnější půdu a čeleno bude i neblahým důsledkům, jež by mohly vzejíti ze zbyrokratisování družstva. Zdá se mně však, že snahy o zabezpečení družstevních podniků proti nespolehlivosti členského davu nezůstanou při uvedené reformě, nýbrž povedou dále jednak k mírnému plurálnímu hlasovacímu právu, jednak k rozdělení členstva na dvě třídy: členy plnoprávné, konající jisté minimální povinnosti a splativší jistý kapitál, a na členy neplnoprávné, kteří nevyhovují těmto podmínkám. Jak jsem uvedl, jsou tyto tendence patrny i v britském hnutí konsumním. Nepokládal bych to za hřích. Jeť spravedlivo, poskytne-li se větší právo členům, kteří se o družstvo starají a je podporují, nežli členům, kteří jeví o ně interes jen nepatrný a tvoří v družstvu obyčejně živel nejméně spolehlivý a nejsnáze podléhající demagogickým svodům. K vyhledávání vzorných ústav družstevních velkopodniků je britské družstevnictví nesporně povolanější než kterékoliv jiné země, právě pro jeho důvěru v členskou obec a silnou lásku k demokracii, neboť poskytuje největší záruku, že nevyhnutelnými změnami neodcizí se družstevní ústavy zásadám a cílům hnutí.

Dr. Josef Macek:

Myšlenka spravedlnosti v hospodářském zřízení.

Na první pohled je v tom cosi zkličujícího nebo pobuřujícího, když taková zásada, jako je »spravedlnost«, je vydávána za problém! Což pak není »spravedlnost základem států«, směrodatným měřítkem pro vztahy jednotlivců a skupin, podmínkou úcty člověka k sobě a k jiným, přední povinností mravní a náboženskou, a ve své nejvyšší formě přívlastkem Boha? — To vše je pravda, a přece spravedlnost zůstala problémem, a kdo chce učinit spravedlnost svou zásadou, je nucen denně tento problém řešit.

Spravedlnost bývá obyčejně stavěna v protiklad proti křivdě, jenže s druhé strany bývá proti spravedlnosti stavěna láska a milosrdenství. U nás prof. Masaryk hleděl zásadu spravedlnosti ztotožnit s láskou a opětovně se vyjadřoval, že »spravedlnost není než matematika lásky.*) Snad z další úvahy vyplyne, v jaké souvislosti jsou tyto dvě organisační zásady sociální.

Mluví-li se u nás o spravedlnosti, myslívá se buď na t. zv. spravedlnost trestní (iustitia punitiva) anebo na spravedlnost rozdělovací (iustitia distributiva). Pod první rozumí se souhrn zásad, dle nichž má býti zakročeno proti tomu, kdo se provinil, t. j. kdo

---

*) Česká Politika sv. I., str. 9. — Ve svém prvním poselství presidentském z 22. prosince 1918 řekl: »Spravedlnost je matematika humanity,« což je totéž.

překročil ony závazné normy právní nebo mravní, jejichž zachovávání je pojištěno trestní sankcí. Pod spravedlností rozdělovací se obyčejně rozumí souhrn zásad, dle nichž mají býti mezi lidmi rozděleny podmínky a prostředky vezdejšího blahobytu. Spravedlnost distributivní je ona hvězda, dle níž má řídit politik běh státní lodi, anebo dle které má soudce v občanské při rozsoudit sporné strany.

Také sociální politikové se skoro vesměs odvolávají na spravedlnost rozdělovací, ale zdá se nám, že omylem. Dnešní soustava hospodářská je založena na základě svobodné směny (i když je tato zásada převelmi často suspendována, popírána nebo překrucována na př. cly, průkazy způsobilosti, koncessemi, monopolem pozemkovým a j.). »Rozdělování« plodů národní a všelidské spolupráce není dnes prováděno z vůle nějaké autority, dle zásady spravedlnosti ať jakkoli pojaté (až na malé výjimky služeb, které obec nebo stát svým občanům zdarma poskytuje). Plody národní spolupráce se rozcházejí do domácností nebo podniků jednotlivců nebo svazků jejich — prostřednictvím směny, čili cenovým procesem, který záleží v kupování a prodávání nebo najímání a pronajímání. Koupí se zmocňujeme statku trvale, nájmem na čas. Zdali koupené zboží nebo najatá věc představuje náš spravedlivý podíl z blahobytu obce, národa nebo lidstva — to je velká otázka! Cenový proces a »trh« podobá se jistě spíš b o j i a b o j i š t i, nežli uplatňování mravních nebo právních nároků před nestranným soudcem.

Proto nepovažujeme pojem distributivní, rozdělovací spravedlnosti za vhodný k vyjadřování toho, oč běží při spravedlivé ceně. A kolem s p r a v e d l i v é c e n y se točí většina otázek po spravedlnosti sociální. Mzda, úrok, nájemné, pojišťovací premie, dopravné, provise atd. — to jsou všechno ceny.

Mnohem lepším terminem pro bližší určení spravedlnosti ve většině hospodářských vztahů zdá se nám »s p r a v e d l n o s t s m ě n n á« (dle Aristotela »diorthotická«,*) latinsky iustitia commutativa). Spravedlnost rozdělovací přichází nám v menším počtu a celkem méně důležitých vztazích sociálních, tam totiž, kde veřejná autorita stanoví zásady pro rozdělení požitků z veřejných zařízení, nebo kde soukromé strany se dostanou ve spor o pravý smysl smlouvy, kterou dobrovolně rozdělily mezi sebe určitá práva a povinnosti. (V tomto druhém případě už často soudce musí přemýšlet také o spravedlnosti směnné.)

Že úvahy o spravedlnosti směnné byly v sociální politice zatlačeny zájmem o spravedlnost rozdělovací, vysvětlujeme si kollektivistickým a komunistickým ideálem, z něhož vycházeli spisovatelé sociálních utopií i veliká škola Marxova. Též konservativní politikové katedrového socialismu svým hojným používáním státní moci k sociálním reformám byli zavedeni spíše k úvahám o spravedlnosti distributivní jako opravnému činiteli vůči svobodné konkurenci, ve které viděli uplatňování moci. Dnešní doba, která ztrácí víru ve všemohoucnost politické organisace státní, i ve vševě-

*) Viz B. Tomsa: Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii, Bratislava 1923 (Knihovna fakulty právnické Komenského university), str. 117 a násl.

doucnost a nestrannost vlád, vrací se znovu k úvahám o mravních zásadách řádu hospodářské svobody, ovšem svobody jinak pojaté, nežli jak jí rozuměla škola manchestrovská. Ta spokojovala se s tím stupněm svobody, který bychom nazvali svobodou »směti«, t. j. svobodou něco dělat, má-li člověk na to prostředky. Dnes nám svoboda znamená něco víc: možnost dělati to, co smíme dělat. Pouhá svoboda »směti« objevila se totiž zcela bezcennou pro člověka, který nemá majetkových a jiných »předpokladů« k jejímu uskutečnění. Prohlašovat chudému, že on jako »každý« smí se živit podnikáním, řekněme tiskárny nebo železárny, že »smí« jako »každý« dát své nadané děti na studia — — zní tomu chudému asi tak, jako prohlášení, že »smí« rukou sáhnout na měsíc. —

Promýšlení nového pojmu svobody a sociálního řádu na ní vybudovaného přivedlo znovu na přetřes otázku spravedlnosti směnné, to jest spravedlnosti, uskutečňované při svobodné směně bez »rozdělování« a »přidělování« nějakou autoritou, jak vždy musejí předpokládat filosofové spravedlnosti rozdělovací.

Rozdělování a směna jsou dva způsoby rozvádění plodů lidské spolupráce do jednotlivých domácností nebo podniků. Oba tyto způsoby jsou mravně schvalovány. Vedle nich jsou ještě některé způsoby mravně schvalované (dary), nebo trpěné (zabrání věci bez pána), jež však v dnešních poměrech ztrácejí na významu; pak je řada způsobů mravně zavrhovaných, jako krádež, loupež, zpronevěra atd. Ty, jakožto zločiny, jsou spolu s jinými předmětem úvah o spravedlnosti trestací. V této úvaze o spravedlnosti v hospodářském zřízení omezíme se jen na spravedlnost rozdělovací a směnnou, ač nepopíráme, že na hospodářský život mají také vliv názory o spravedlnosti trestní a její praxe.

Účel rozdělování a účel směny může být zcela stejný; zdali se k němu má postupovat cestou autoritativního rozdělování nebo dovolením svobodné směny — to může býti otázkou vhodnosti Vzpomeňme si, jak za války vlády prodchnuté liberalismem byly bezděky strženy do soustavy rozdělovací (úředního uznávání potřeb a přidělování statků k jejich uspokojování), na druhé straně soustava bolševická původně ryze přidělovací se v krátké době pod »tlakem poměrů« proměnila v soustavu směnnou.

Pokud se tedy při úvahách o spravedlnosti hledí k účelu, může být cíl spravedlnosti rozdělovací i směnné vyjádřen stejně.

*

Co si představují různí lidé pod pojmem rozdělovací nebo směnné spravedlnosti? Snad by se to mohlo vyjádřit třemi zásadami:

a) každému stejně;
b) každému dle jeho potřeb;
c) každému dle jeho zásluh.

Zásada »každému stejně« je suggestivně jednoduchá, a z toho důvodu měla vždy ohlas v massách. Většina z nás ji ponejprv slyšela vědomě chválit v Kristově přirovnání o dělnících na vinici (Mat. 20, 1—16.) Vinař najal několik skupin dělníků v různých denních dobách. Smluvil mzdu pouze s těmi, které najal na úsvitě — ostatním řekl, že jim večer zaplatí spravedlivou mzdu. Večer

pak dal všem stejně — i těm, kteří pracovali celý den, i těm, kteří pracovali jen poslední hodinu! — Tedy školní příklad na zásadu »každému stejně«, bez ohledu na pracovní zásluhu, bez ohledu na potřeby.

Provedení této zásady se nepochybně líbilo »těm posledním«*), v evangeliu se o tom však nepíše. Tam je pouze zaznamenáno, že »ti první« reptali, řkouce: »Tito poslední jednu hodinu dělali, a rovné jsi je nám učinil, kteříž jsme nesli břímě dne i horko.« — A čím se bránil vinař? Dle písma řekl jednomu z nespokojených: »Příteli, nečiním tobě křivdy. Zdaliž jsi z peníze nesmluvil se mnou? Vezmiž, což tvého jest, a jdi předce, já pak chci tomuto poslednímu dáti jako i tobě. Zdaliž mi nesluší v mém učiniti, což chci? Čili oko tvé nešlechetné jest, že já dobrý jsem?«

Jak odůvodnil vinař svoji »spravedlivou mzdu«? Mzdu celodenních pracovníků ospravedlnil smlouvou — což ukazuje na pojem spravedlnosti směnné čili kommutativní. Mzdu pozdějších hájil svou vůlí, opřenou o vlastnické právo: »Zdaliž mi nesluší v mém učiniti, což chci?« S pozdějšími dělníky totiž žádné přesné smlouvy o mzdě neuzavřel — slíbil jim pouze, »co bude spravedlivého«.

V evangeliu se zřejmě schvaluje postup vinařův, a pravděpodobně většina posluchačů po ta dlouhá staletí od vzniku tohoto přirovnání souhlasí s pojmem spravedlnosti zde vyjádřeným. Někteří snad tak činí, podléhajíce prostě autoritě Kristově, jiní schvalují jednání vinařovo jako projev dobročinnosti, ale snad jen málo kdo uzná je za spravedlivé do té míry, aby se jím cítil vázán pro vlastní denní praxi. A na tom přece záleží u zásady, aby nebyla pouze chválena, nýbrž prováděna.

Některým se zdá, že praxe dle vinařovy zásady by vedla k demoralisaci dělnictva, k vykořisťování pilných nedbalci, k popření zásady o spravedlivé odplatě zásluh a j. Přečteme-li si však pozorně podobenství Kristovo, shledáme v něm ještě jeden důvod pro vinařův čin: Proč dal těm, kteří poslední přišli, tutéž mzdu za hodinu práce co jiným za celý den? Ne proto, aby je odměnil za zahálku, nýbrž aby jim nahradil, oč přišli bez své viny nezaměstnaností. Ptal se těch posledních: »Pročež tu stojíte, celý den zahálejíce? Řkou mu: Nebo nižádný nás nenajal. Dí jim: Jděte i vy na vinici mou, a což by bylo spravedlivého, vezmete.«

Z těchto slov je zřejmo, že Kristus nehlásal stejnou mzdu za různou pracovní dobu téže práce, ale že vyslovil zásadu, že dělníku patří jako spravedlivá stejná mzda, když bez své viny »zahálí«, protože ho »nikdo nenajal«. —

Je to názor, který jistě v té době byl tak překvapující, že evangelista jej asi nepochopil a vysvětloval jej jako projev dobročinnosti, které se »meze nekladou«, nebo jako projev vlastnické libovůle tentokráte k dobrému směřující (»zdaliž mi nesluší v mém činiti, což chci«...). Ale nezapomeňme, že vinař sám před tím dělníkům mluvil, že »vezmou, co je spravedlivo«!

Posuzujeme-li stanovisko Kristovo s hlediska proveditelnosti,

*) Inspirovalo také Johna Ruskina k essayi »Tomu poslednímu«, do češt. přel. Miloš Seifert, Praha, Kočí 1910.

pak ovšem vidíme, že v dnešním řádě soukromopodnikatelském je pouhé kopírování příkladu vinařova nemožné. Soukromý podnikatel nemůže sám nahradit nezaměstnanému, kterého přijme, plnou mzdu za dobu, kterou nezaměstnaný »zahálel«, protože ho nikdo nenajal. Podnikatel by v soutěži neobstál. Ale něco jiného je, nemá-li společenský celek povinnost nahradit dělníku, oč bez své viny přišel tím, že ač byl k práci způsobilý a ochotný — nikdo jej nenajal. Dnes o této povinnosti celku se v civilisovaných státech ustálilo mínění kladné, otázkou jen ještě je, jakým způsobem má celek tuto svou povinnost plnit. —

Zásada »každému stejně« jeví se v některých případech neproveditelná: jsou věci nedělitelné, nebo v nedostatečném množství se vyskytující, nerozmnožitelné. Tu je východisko někdy v tom, že se věc převede do vlastnictví veřejného a všem se vyhradí stejný užitek (vzácný obraz se koupí, po příp. vyvlastní se a umístí do musea a pod.). Dle Pecqueura bohatí vysokou cenou za vzácné věci platí náhradu za požitek chudým odepřený. Konstrukce tato je jistě násilná a nesprávná, neboť chudí z vysoké ceny zaplacené boháčem soukromému obchodníkovi nebo výrobci nemají ničeho. Snad by se toto vysvětlení mohlo hájit při prodávání věcí veřejnými korporacemi, kdy zdražením určité věci, prodávané bohatým, mohla by se zlevnit jiná věc ve prospěch chudých. — Jinak zásada »každému stejně« je tak šablonovitá, že spíše v ní vidět zoufání nad spravedlností nežli hlubší pojetí spravedlnosti. Také se opravdu můžeme přistihnout, že jednáme podle této zásady, když si nevíme rady, jak nějakou věc rozdělit mezi několik rozmanitě kvalifikovaných žadatelů (spravedlnost distributivní), anebo začkoupit věc od různých nabízečů, začprodat věc různým poptavačům, jejichž situace je nám neznáma, a o nichž nevíme, co by s věcí jim prodanou nebo penězi jim zaplacenými dál dělali. V celku nejsme ochotni chválit prodávání »podle kabátu« — každému za jinou cenu — až na skrovné výjimky. Uznáváme však, že prodávat chudému bochník chleba za tutéž cenu co bohatému není ideální řešení. A tak zásada »každému stejně« je i při spravedlnosti směrnné zásadou jen z nouze dobrou.

Poněvadž poměry lidí nejsou stejné, není ani spravedlnost v šablonovité stejnosti. Spravedlnost není v egalitářské rovnosti, nýbrž v poměrnosti, proporcionalnosti.

K čemu má býti spravedlivý poměr zřízen a zachován, v tom se názory sociálních politiků rozcházejí. Je známo heslo jedněch: »Každému dle jeho potřeb, od každého dle jeho sil« — proti němuž hlásají druzí: »Každému dle jeho zásluhy.«

Zásada »každému dle jeho potřeb« je zajisté snadněji uskutečnitelná při autoritativním rozdělování nežli při svobodné směně na trhu. Také došla celkem většího ohlasu u socialistů, vyznávajících veřejný monopol jako ideální soustavu společenskou, nežli u socialistů hájících svobodu soutěže.

Správnost této zásady se ukazuje na životě rodinném. V každé řádné rodině je práce rozdělena dle schopností a sil, plody této spolupráce pak se dělí dle potřeb jednotlivých členů. — Je zřejmo, kde v rodině se žije jen dle těchto zásad, tam musí býti jistá autorita, která má rozhodné slovo v oceňování schopností a úkolů, i v uznávání potřeb a způsobu jejich úkoje.

Zde je totiž choulostivý problém: Předně, které potřeby u koho by se měly uznávat, a kdo by je měl uznáním schvalovat, a za druhé zdali rozdělením práce dle sil by se vyrobilo tolik a těch statků, jež by dostačovaly k úkoji všech uznaných potřeb. — Je dosti uznáno, že životní míra bohatých i chudých bývá nerozumná a škodlivá. Nemohli bychom tedy připustit, aby o oprávněnosti potřeby rozhodoval »potřebující« sám. Je důležitým posláním sociální politiky, aby určité potřeby bohatých (šperky, hýřivé zábavy) i chudých (alkohol, hrubé zábavy) dusil, naproti tomu jiné potřeby (na př. u chudých: potřeba zdravého bytu) vyvolával. — Vznésti rozhodování o potřebách a jich úkoji výlučně na nějakou autoritu, jeví se nám dnes příliš vysokou cenou za minimální štěstí: »žíti přesně dle předpisu«. Soudíme, že by člověk takovou soustavu nesnesl.

S druhé strany péče o výrobu, jež by měla se řídit zásadou »od každého dle jeho sil« naraziła by na těžkou překážku: různost práce jak co do namáhavosti, bezpečnosti, potřebné přípravy k ní; různá společenská potřeba různých výkonů; naproti tomu: velké rozdíly v náklonnostech lidí k určitým pracem, různé stupně nejen talentů, ale také píle, rozmanité pohnutky k práci (ctižádost, obětavost, zištnost, požívačnost a j.) — tyto věci se velmi těžko mohou objektivně zjistit a měřit, a těžko lze jich použít za důvody k úředním opatřením bez stranickosti nebo aspoň podezření z ní. Již v rodinách (zejména kde vydělává více členů) docházívá z těchto důvodů k sporům. Členům jediné rodiny zřídka se dostává takové oddanosti, aby vše, co vyrobí a vydělají, dali úplně k disposici celku a spokojili se s tím, co rozhodnutím rodinné autority na ně připadne z celkového důchodu nebo jmění rodiny. (Jiný případ systému zbudovaného na probírané zásadě jsou katolické kláštery. Poněvadž celibátní soustava jejich se příčí podmínkám, za nichž může kvésti lidská společnost, nebudeme se zde o ní šířiti.)

To je právě největší námitkou proti autoritativní soustavě distribuce dle zásad »každému stejně« a »každému dle jeho potřeb«, že v ní není dosti bezpečně řešen problém lidské aktivity, t. j. ochoty k práci. Je jisto, že »vis inertiae« (síla lenosti) by za vžitých sklonů lidských zkarikovala soustavy tyto v praxi tak, že by je jejich doporučovatelé ani nepoznali.

Není tím řečeno, že se tato zásada vůbec neuplatňuje v praxi, a že by nesnesla ještě dalšího rozšíření. Na př. nejen stát a obce, ale i soukromí zaměstnavatelé platívají svým zaměstnancům starším vyšší mzdu za tutéž práci než mladším. Vycházejí tím vstříc vyšší životní míře starších, ženatých zaměstnanců, vědouce dobře, že to příznivě působí nejen na jejich výkonnost, ale také na poctivost a věrnost. (Ovšem jsou také zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají »zásadně« jen svobodné lidi; jakmile se z nich kdo ožení — dostane výpověď. Zaměstnavatel má obavu, že by ženatý začal krást — při mzdě kterou dostává!) Při používání občin (ať luk, ať lesa) platila zásada, že každý občan smí jich užívat dle svých potřeb. Sbírání nebo i lámání suchého dříví v lese pro vlastní potřebu chudého člověka se dodnes nepovažuje v mnohých krajinách za krádež. Při stanovení sazeb daňových, daně prostého existenčního minima, daňových přirážek pro svobodné a pod. tak-

též vidíme pronikání zásady, o níž uvažujeme. Nezdá se nám nikterak nespravedlivým, aby na př. obec dodávala zdarma svým členům vodu k účelům domácnostním (nikoli podnikovým), a aby náklad s tím spojený hradila z daní, ukládaných nikoli dle spotřebované vody, nýbrž »dle sil« poplatníků. Rozumí se, že i v jiných bezplatných službách veřejných korporací zhusta převládá zřetel k potřebám těch, jimž se slouží.

V dnešním zřízení společenském najdeme tedy přece jen dosti příkladů na uplatnění tohoto pojetí spravedlnosti při d i s t r i b u c i statků.

Jak pak je tomu při směně statků na trhu! Zdali pak také spravedlnost kommutativní připouští výklad »každému dle jeho potřeb, od každého dle jeho sil«.

Musíme se obrátit k obhájcům dnešního zřízení společenského a jeho cenového procesu se zákonem nabídky a poptávky atd. Na první pohled totiž se zdá, že na trhu je přímo popírána tato zásada, neboť zboží si odnáší a výkony si kupuje ne ten kdo jich nejnaléhavěji potřebuje, nýbrž kdo má nejvíc peněz, aby si je zaplatil.

Obhájci dnešního cenového procesu, pokud (zřídka!) uznávají toto pojetí spravedlnosti za správné, argumentují takto: »Jak kdo nějaké věci potřebuje, to se nejlíp ukazuje na tom, co chce za ni dát. Na dnešním trhu dostane věc ten, kdo za ni nejvíc zaplatí. Proto dnešní cenový proces rozvádí statky do rukou těch, kdo jich nejvíc potřebují.« — Nebo jiný argument: »Aby se při omezené zásobě zboží co nejlépe ukájely potřeby lidí, je třeba, aby se co nejšetrněji nakládalo s pohotovými statky. Čím dražší je věc, tím šetrněji se s ní jedná. Na dnešním trhu při malé nabídce ceny samočinně stoupnou, a tím se donutí lidé k opatrnému hospodářství: Drahota je nejlepší prostředek proti hladu! Svobodná hra cen vede tedy k uskutečnění zásady spravedlnosti »každému dle jeho potřeb«, pokud to jen vůbec je možno.« — Taktéž prý je postaráno o provedení druhé části této zásady »od každého dle jeho sil«: V soustavě svobodné soutěže musí se každý co nejvíce napnouti, aby vydržel na trhu — musí ze všech sil zdokonalovat výrobky a snižovat ceny, aby získal odbyt. Soutěž nutí k provádění zásady velký obrat — malý zisk na kuse.

Nepotřebujeme dlouho vyvracet tyto argumenty. Je známo, že naléhavost potřeby a schopnost nabídnout za její úkoj vysokou cenu nevyskytují se vždy pohromadě, spíš naopak: Nejvíc potřebují obleku, stravy atd. ti, kdo za to mohou nejméně nabídnout.

Taktéž je příliš očividné, že v dnešní soustavě směnné není požadováno od každého dle jeho sil, nýbrž dle jeho hospodářské posice (závislosti). Monopolní vlastník nějakého výhodně položeného pozemku nebo domu nepotřebuje prstem hnout, i kdyby byl silný jako lamželezo — ale bude dobře živ ze své pozemkové nebo domovní renty. Kolik znamenitých důchodů v dnešním řádě děkuje za svůj vznik změnám konjunktury! Na druhé straně kolik práce fysické nebo duševní je dnes naloženo lidem slabším, kteří pracují do vyčerpání, ale o jejichž potřeby je velmi špatně postaráno zákonem nabídky a poptávky...

*

Obhájci dnešního řádu společenského dobře cítí, že neodpovídá zásadě »každému dle jeho potřeb a od každého dle jeho sil«, a proto odmítají toto pojetí spravedlnosti a hlásí se za stoupence spravedlnosti jinačí: »Každému dle jeho zásluhy.«

Uvažme, co značí tato formule pro vysvětlení spravedlnosti rozdělovací a spravedlnosti směnné.

Každému dle jeho zásluhy! Co je zásluha, čí je zásluha, jak velká u koho je, co sluší nazvat odměnou zásluhy a jak měřit tuto odměnu?

Pohleďme, jak se rozchází úsudek několika lidí o zásluhách někoho mimo ně — na př. nějakého státníka nebo průmyslníka, učence nebo umělce. Jak se lišívá úsudek člověka o jeho vlastní zásluze od úsudku cizích lidí o ní! Není všeobecná stížnost na nedostatek autokritiky, a to nejen v tom smyslu, že lidi většinou sebe a své zásluhy přeceňují, ale také že nejeden člověk se podceňuje a je od svých současníků podceňován. (»Nikdo ve vlasti prorokem.«)

Kdo pak nezná »třídní« vychvalování a tupení v politice, »klikařské« chválení a hanobení v umění a vědě, »sektářské« svatořečení a zlořečení v oboru domněle náboženském atd. Třídní tresty, posice mocenské, po případě sinekury, ceny, diplomy a řády »v uznání zásluh« jsou pouze důsledky onoho subjektivního, ať jednotliveckého, ať skupinového — hodnocení zásluh.

Jak hojně se vyskytuje předstírání zásluh! Od pradávných dob šamani, kněží různých bohů, kouzelníci, šarlatáni všeho druhu předstírali služby a zásluhy, kterých po pravdě nebylo. Někdy tu byl a je sebeklam, většinou však pouze zdařilé klamání druhých.

Stejně problematickou jako zásluha je také odplata! V čem se má spatřovat odplata zásluh? Jak soudíme o velikosti odplaty, kterou dostáváme a kterou dáváme! Jak o m y l y o podstatě zásluhy a odplaty spolu s opačnými z á j m y stran na jejich velikosti působí na uskutečňování spravedlnosti »každému dle jeho zásluhy«?

Při dnešní rozvité dělbě práce uvnitř podniku je nemožno zjistit podíl jednoho pracovníka na jednotce zboží. Vždyť mnohý spolupracovník se výrobku ani nedotkne (na př. korespondent v kanceláři tovární). Hledati individuelní zásluhu na výrobku dnešního velkopodniku značí dle Vandervelda »hledati jehlu v kupě sena«. — Bellamy při tom poukázal na jinou věc: Výkonnost našeho pracovníka je vystupňována dík mnoha generacím předcházejícím a současné spolupráci nespočetných lidí. Této spolupracující společnosti patří tudíž převážná většina zásluhy, a »je téměř komickým (praví člověk z r. 2000), jak vaši vrstevníci se přeli a namáhali, aby se přesně dověděli, jak mnoho anebo jak málo mzdy si zaslouží ten neb onen jednotlivec, to neb ono sdružení.«*)

Další otázkou je, kdo má stanovit, že je zde zásluha nebo odplata, a jak velké jsou. Děly se pokusy s autoritativním určováním zásluh a rozdílením odplat, ale neuspokojily. Ať byla autorita dosazena »z boží milosti«, »jmenována« nebo »zvolena«, byly vedeny stesky a žaloby na její neporozumění nebo stranictví. — Ještě tak nejlépe mrav a zvyk smiřoval lidi s poměrem odplaty k zásluze.

*) »Rovnost«. Kap. XIII. na konci.

Jakmile však někdo zviklal přesvědčení o správnosti a nutnosti určitého zvyku v odměňování zásluh ať dělníků, ať sedláků, obchodníků nebo průmyslníků, úředníků, kněží, králů, věřitelů, vlastníků půdy neb domů, nastal chaos — zmatený zápas o novou relaci mezi zásluhami a odplatami.

Právě prožíváme takovou dobu! Dosavadní hromadná víra v zásluhy vlastníků půdy, dolů a j. přírodního bohatství, v zásluhy majitelů domů, akcií atd., je stejně otřesena, jako už před časem byla otřesena víra v zásluhy kněží o spojování věřících s Bohem, nebo v zásluhy králů a dědičné aristokracie o vedení států k blahobytu občanstva. Vidíme, jak dnes se lidé staví kriticky k některým takovým zásluhám — ale nekriticky k jiným, na př. k zásluhám politických demagogů, spiritistických medií, »vynálezců« kosmetických prostředků a patentních léků atd. Jsme svědky, jak zmatené představy o spravedlivé odplatě se vtělují v methodu automatického postupu, oceňování úředníků a učitelů dle stáří (jak to kdosi dobře nazval »dle senility«), umělců dle »novosti« jejich výrazu atd. Věru, zdá se, že málokterá generace prožila takový zmatek v názorech na zásluhy a odplaty, jaký prožívá generace naše.

Používání zásady »každému dle jeho zásluhy« při distribuci narazilo tedy na překážky rozmanitého druhu. Jak pak se osvědčila tato zásada při směně? Obhájci dnešního řádu společenského obyčejně tvrdí, že v něm je právě lidsky možným způsobem uskutečňováno právě toto pojetí spravedlnosti.

Vycházejí z názoru, že o velikosti zásluhy na př. o pár bot má rozhodovati ten, kdo jich potřebuje. A to prý se v dnešní soustavě děje: nikdo není nucen kupovat vůbec anebo kupovat od určité osoby, a to, že kupuje, zač a od koho, značí prý, že si dovedl najít člověka se skutečnou zásluhou a že mu dovedl tu zásluhu změřit i odměnit. Neboť na druhé straně prý nikdo není nucen prodávat, anebo prodávat určité osobě za určitou cenu. A ta okolnost, že někdo prodal na př. pár bot nebo autorské právo k dramatu, je důkazem, že se spokojil s odplatou své zásluhy. Podobně se dokazuje spravedlivost úroku, činže a j. cen, jež se dnes vyskytují.

Odpůrci dnešního řádu společenského mají dnes už dost lehkou práci s důkazem, že dnešní ceny se neřídí ani dle zásluh nabízečových, ani poptavačových, že se zboží prodává a kupuje především dle toho, j a k j e k d o n u c e n p r o d á v a t n e b o k u p o v a t. O tom pak rozhoduje jeho mocenská posice v soustavě soukromopodnikatelské. Svoboda, o které horují obhájci dnešní soustavy jakožto o skutečnosti, je pouhým ideálem. Ve skutečnosti náš řád společenský je prostoupen monopolem pozemkovým (lépe řečeno monopolickým ovládáním přírodních sil) a na něm vybudvaným monopolem kapitálovým.

Uplatnění zásady »každému dle jeho zásluhy« předpokládá uskutečniti svobodu k získání zásluh. Že tato svoboda dnes dána není, dokazuje hromadný zjev nezaměstnanosti, podzaměstnanosti a sociální tlak na chudé, aby vstoupili do povolání, v nichž si nemohou získati takových zásluh, jakých by byli schopni si získat, kdyby měli výhodu bohatých. Na druhé straně vidíme štědré udílení »odplaty« za zásluhy nezískané, ba ani nepředstírané.

Vyskytuje se sice dnes dosti často odměřování odplaty dle výkonu pracovního — na př. v práci od kusu, ve veřejných sou-

těžších uměleckých, ve větším honoráři a větších poctách za vynikající výkony ve světě podnikatelském, někdy také v umění, vědách, politice. Ale když jdeme věci na kloub, vidíme, že také sem zasahá vliv společenských monopolů, a že na všech těchto důchodech, jež někdy mezi sebou (relativně) bývají odstupňovány dle velkosti nebo jakosti výkonu, hlodá parasit monopolu. Mínění, že v dnešní soustavě je uskutečněna zásada »každému dle jeho zásluhy«, se právě může opírati jen o takové případy akordu a jim podobné, když se srovnává větší nebo menší odplata za větší nebo lepší výkon téhož druhu. Nedokázatelným však zůstává v dnešní soustavě tvrzení, že rozpětí mezi platem řekněme ministra nebo vrchního ředitele některé banky a truhlářského dělníka nebo učitele je způsobeno provedením zásady »každému dle jeho zásluhy«. Kde není svobodné volby a svobodného závodění o určité zásluhy, tam nelze dokázat spravedlivost odplaty.

Zásada »každému dle jeho zásluhy« má jednu zásadní slabinu: Jak rozdělit statky, jež nevznikly zásluhou žádného člověka? Rozdělení darů přírody nelze provésti spravedlivě jinak nežli dle rozumných potřeb, ovšem ne dle potřeb jednotlivce bez ohledu na druhé, nýbrž dle potřeb celku, který o nich rozhoduje.

Ale tím se už dostáváme k závěrečné otázce: Jak máme smířit uvedená tři pojetí spravedlnosti: »Každému stejně« — »Každému dle jeho potřeb« — »Každému dle jeho zásluh«? Přesvědčili jsme se, že každá ta zásada něco do sebe má, a že někdy se vědomě rozhodujeme pro první, jindy pro druhou a jindy pro třetí. Důvody uváděné pro jedno pojetí jsou však námitkami proti ostatním dvěma.

Nuže, co je naším vodítkem, když mezi těmito zásadami spravedlnosti hledáme — nejspravedlivější? Nemůžeme než vysloviti to slavnou zásadou utilitární školy: Největší štěstí největšího počtu.

»Naše hlavní snaha v oboru mravním je seznámiti se s důsledky« napsal prof. Dewey.*) K spravedlivému jednání člověk potřebuje víc než jednu z těch tří rad, z nichž vlastně každá je sama problémem. Tak jako v trestním právu »iustitia punitiva« byla zkarikována v zásadě »fiat iustitia, pereat mundus« (Budiž provedena spravedlnost, ať si třeba svět zahyne), tak je tomu také při provádění spravedlnosti v životě hospodářském. Svět nemůže zahynout na spravedlnost — neboť pak by to nebyla spravedlnost. Spravedlnost v každém smyslu musí znamenat stupňování životního blaha na světě.

V tom můžeme souhlasiti s prof. Ehrlichem:**) »Spravedlnost nemá formule, jest jen výrazem pro cestu a cíl: cíl v slunné dáli, který může člověk tušit, ale nikoli poznat, a cestu, po níž tápavě a nejistě musí kráčet. Kdo by dovedl říci poslední slovo spravedlnosti, ten by tím nalezl vývojový zákon lidstva, snad dokonce vesmíru; zatím se musí věda spokojiti s tím, že bude pozorovati vývojovou linii, která se vyryla v minulosti, a uhodnouti tu, kterou jí vyznačí nejbližší budoucnost.«

*) Dewey a Tufts: Ethics, New York, Holt 1908, str. 464.

**) Eugen Ehrlich, Grundlegung der Soziologie des Rechtes. Mnichov a Lipsko 1913, Duncker & Humbolt. Str. 170.